

## THEMA

# Christen-democratie en de 'constructie van Europa'

Evert van de Poll

**Abstract** In dit artikel concentreren wij ons op de relatie tussen het christelijk geloof en het proces van Europese integratie dat heeft geleid tot de huidige Europese Unie (EU). Hoe is dit proces begonnen? Wie waren de belangrijkste betrokkenen? En wat waren de leidende ideeën? Bij nadere beschouwing blijkt dat de Europese integratie veel te danken heeft aan het christelijk geloof van de grondleggers, aan waarden die deel uitmaken van het christelijk-sociaal denken en aan een christendemocratische politieke visie.

Verzoening, Europa, christelijke grondleggers, motivatie

## 1. De tijd was rijp – voor verzoening

Na de Tweede Wereldoorlog was er een sterk verlangen om een nieuwe orde te scheppen die militaire conflicten zou voorkomen en een duurzame vrede zou waarborgen. Terugkijkend zien we dat het een voorzienige tijd was. Binnen vijf jaar werd de basis gelegd voor de opbouw van Europa, waarvan het resultaat de Europese Unie en de huidige Europese instellingen zijn.

### *Frans-Duitse verzoening*

De tijd was gekomen om een van de meest schadelijke tegenstellingen uit de Europese geschiedenis, die tussen Frankrijk en Duitsland, te begraven. Beide landen voeren hun geschiedenis terug op een gemeenschappelijke oorsprong, het Frankische Rijk van Karel de Grote. Desondanks hebben zij elkaar eeuwenlang bestreden, in een lange reeks bloedige oorlogen. Na de Tweede Wereldoorlog namen enkele hooggeplaatste politieke leiders van Frankrijk en het westelijke deel van Duitsland de moedige stap tot verzoening – het oostelijke deel van Duitsland werd buiten beschouwing gelaten omdat het tot de invloedssfeer van de Sovjet-Unie behoorde.

De naoorlogse verzoening was de sleutel tot het proces van Europese integratie. Het was de opmaat tot een periode van vrede. Binnen vijftig jaar zou het bijna het hele continent omvatten. En met vrede kwam welvaart, op een niveau waarvan vroegere generaties nooit hadden durven dromen. Ook nu nog is de Frans-Duitse as van fundamenteel belang voor de Europese Unie.

Natuurlijk was het beginsel van verzoening van vijanden niet nieuw. Het is een kernelement van het christelijk geloof. De boodschap van Christus, die gestorven is om de mensen

met God en met elkaar te verzoenen, werd eeuwenlang in heel Europa gehoord. Ervan overtuigd dat verzoening de enige uitweg was uit de vicieuze cirkel van Europese conflicten, hadden sommige politici de moed en wijsheid om dit beginsel in praktijk te brengen op het gebied van de internationale betrekkingen. Zij namen de uitdaging van verzoening tussen vijanden aan. Daarmee gingen zij in tegen de stroom van machtspolitici en nationalisten van allerlei slag.

### *Sleutelfiguren*

De drie sleutelpersonen in de naoorlogse verzoening waren Robert Schuman uit Frankrijk, Konrad Adenauer uit Duitsland en Alcide de Gasperi uit Italië. Alle drie waren vrome katholieken. Hun politieke ideeën waren afgeleid van de beginselen van de sociale leer van de katholieke kerk. Beginselen zoals gelijke kansen voor ieder, solidariteit van rijk en arm, de verantwoordelijkheid van de staat om sociale voorzieningen en behoorlijke levensomstandigheden te garanderen, de vrijheid van geweten, de vrijheid van intellectuele en economische ontwikkeling, de waardigheid van werk, de voorrang van arbeid boven kapitaal en van mensen boven eigendom. Voor hen waren de grondwaarden van het christelijk geloof de belangrijkste leidraad in zaken van politiek bestuur en economie. Daarmee stonden zij lijnrecht tegenover nazisme, fascisme, communisme en socialisme, maar ook tegenover ongebreideld economisch liberalisme. Bovenal waren zij overtuigde democraten. Democratie is volgens hen de voorwaarde voor een rechtvaardige en vrije samenleving. Het volgende citaat van Adenauer illustreert hun denken.

Tegenover de fundamentele beginselen van het materialisme moeten wij de ethische beginselen van het christendom stellen die bepalend moeten zijn voor de opbouw van de staat, de beperking van zijn bevoegdheden, de rechten en plichten van het individu, het economische en sociale leven en de betrekkingen tussen de volkeren. (Lentini, 2006)<sup>1</sup>

Het is interessant de overeenkomsten te zien tussen de biografieën van deze drie politici.

### *Schuman*

Robert Schuman (1886-1963) werd geboren in Luxemburg. Hij vestigde zich als advocaat in het toenmalige Duitse Metz. Na de Eerste Wereldoorlog werd Elzas-Lotharingen, inclusief de stad Metz, Frans. Schuman ging de politiek in en werd in 1919 lid van de Franse Nationale Vergadering. Na de Duitse bezetting van Frankrijk in 1940 werd hij gearresteerd door de Gestapo. Hij ontsnapte in 1942 en werkte in het verzet op de achtergrond. In die jaren dacht Schuman veel na over de toekomst van het continent. Hij las enkele grote theologen uit het verleden, zoals Thomas van Aquino, dacht na over de sociale leer van de katholieke kerk, neergelegd in de officiële documenten *Rerum Novarum* (1891) en *Quadrogesimo anno* (1931),

---

<sup>1</sup> Konrad Adenauer, tijdens de ondertekeningsceremonie van het Verdrag van Rome in 1957, geciteerd door Gerlando Lentini, *Aux racines chrétiennes de l'Union européenne*.

en bestudeerde de geschriften van Jacques Maritain, wiens ideeën over de christelijke grondslagen van de democratie een diepe indruk maakten. Hij raakte ervan overtuigd dat de eeuwenoude tegenstelling tussen Frankrijk en Duitsland moest worden opgeheven, omdat alleen dan de naties van Europa zich konden verenigen. Na de oorlog was Schuman medeoprichter van een christendemocratische partij, de Mouvement Républicain Populaire (MRP). Hij was minister van Financiën (1946), premier (1947-1948), minister van Buitenlandse Zaken (1948-1952) en minister van Justitie (1955-56).

#### *Adenauer*

Konrad Adenauer (1876-1967) werd geboren in het keizerlijke Duitsland. Hij groeide op in een relatief bescheiden omgeving en nam het christelijk geloof aan dat hem zijn hele leven lang heeft geleid. Zijn eerste politieke functie bekleedde hij in 1906, als gemeenteraadslid van zijn geboortestad Keulen. In 1917 werd hij op 41-jarige leeftijd tot burgemeester van Keulen gekozen. Met het einde van de Eerste Wereldoorlog heeft Adenauer zich meermaals ingespannen voor transnationale samenwerking met de westelijke buurlanden van Duitsland. Toen in februari 1933 de nieuw gekozen Duitse kanselier Adolf Hitler Keulen bezocht, weigerde Adenauer hem

te ontvangen – een besluit waarvoor hij uit zijn functie als burgemeester werd gezet. Gedwongen tot politieke ballingschap bracht hij de volgende twaalf jaar door onder bewaking in zijn huis in Rhöndorf. Hij koos ervoor niet

## De Europese integratie heeft veel te danken aan christendemocratische pioniers

betrokken te zijn bij subversieve activiteiten, maar in juli 1944 benaderden twee mannen hem met details over een plan om het regime omver te werpen. Hij werd betrokken bij een moord-aanslag, maar deze mislukte en Adenauer werd enkele maanden gevangen gezet door de Gestapo, waarbij hij dankzij de hulp van goede vrienden ontsnapte aan een overplaatsing naar het concentratiekamp Buchenwald. Hij werd in oktober 1944 vrijgelaten.

Na de nederlaag van nazi-Duitsland was Adenauer medeoprichter van een politiek platform gebaseerd op christelijke en democratische kernwaarden. Dit werd later de CDU (*Christliche demokratische Union*), met Adenauer als leider. In september 1949 werd hij gekozen tot de eerste kanselier van de Bondsrepubliek Duitsland. Gedurende zijn veertien jaar als kanselier bleef Konrad Adenauer vastbesloten om Duitsland te integreren in een Europees systeem, gebaseerd op moreel-politieke waarden. Daarom werden verzoening, toenadering en samenwerking met Frankrijk de centrale doelstellingen van Adenauers buitenlands beleid, dat uiteindelijk het Duitse beleid tot op heden heeft bepaald.

#### *De Gasperi*

Alcide de Gasperi werd in 1881 geboren in Pieve Tesino in de Noord-Italiaanse regio Trentino, die tot 1919 deel uitmaakte van het Oostenrijks-Hongaarse Rijk. Als middelbare scholier werd hij diepgaand beïnvloed door de katholieke sociale leer, gebaseerd op de encycliek *Rerum Novarum* (1891). Als dagbladjournalist raakte hij betrokken bij de opkomende christelijk-sociale beweging. In 1911 werd hij gekozen tot afgevaardigde in het Oostenrijkse parlement. Na de

Eerste Wereldoorlog werd de provincie Trentino Italiaans. De Gasperi zette als Italiaans staatsburger zijn politieke activiteiten op dezelfde voet voort. In 1919 was hij medeoprichter van de Italiaanse Volkspartij, een christendemocratische partij.

In 1922 kwamen de fascistten van Benito Mussolini aan de macht in Italië. Terwijl de nazi's de natie en het ras verheerlijkten en de communisten de arbeid boven alles stelden, vergoddelijkten de fascistten de staat. Aanvankelijk steunde De Gasperi de samenwerking tussen zijn partij en de fascistten, maar toen Mussolini een gewelddadige dictatuur begon te creëren, sloten De Gasperi en zijn partij zich aan bij de antifascistische bewegingen. Als gevolg daarvan werd hij in 1926 tot gevangenisstraf veroordeeld, maar hij kon vrijuit gaan door tussenkomst van paus Pius XI, die hem in dienst nam in de bibliotheek van het Vaticaan.

Kort nadat de geallieerden Rome in 1944 hadden bevrijd, werd De Gasperi minister in de nieuwe christendemocratische regering en een jaar later werd hij premier. Hij bleef in die functie tot 1953. Geconfronteerd met de Sovjet-overname van Oost-Europa en de opkomst van de Italiaanse Communistische Partij, was hij ervan overtuigd dat West-Europa zich moest verenigen tegen het communisme.

### *Contacten*

In de periode voor de Tweede Wereldoorlog hadden katholieke politici en intellectuelen christendemocratische partijen of bewegingen opgericht in democratische landen met een aanzienlijke katholieke bevolking: Italië, België, Frankrijk, Duitsland, Nederland (d.w.z. het zuidelijk deel). Ook over de landsgrenzen heen ontwikkelden zij betrekkingen met gelijkgezinden. Het was dan ook logisch dat zij deze contacten na 1945 zouden hervatten. Maar door de oorlog tussen hun landen was dat nu erg moeilijk. Toch waren Schuman, Adenauer en De Gasperi ervan overtuigd dat politieke leiders aan beide zijden van de grenzen elkaar de hand moesten reiken in verzoening. Zij voorzagen een vereniging van de volkeren van Europa in een nieuwe politieke structuur. En zij waren het erover eens dat dit alles geworteld moest zijn in de christelijke waarden die ooit Europa hadden gevormd.

### *Churchill en de eenheid van Europa*

Ondertussen wilde Winston Churchill van Britse zijde dat zijn land actief deelnam aan de wederopbouw van het continent. Hij was ervan overtuigd dat dit alleen kon gebeuren als de naties samenwerkten, in de eerste plaats de twee aartsvijanden Frankrijk en Duitsland. In een toespraak in de Noord-Franse stad Metz, in 1946, riep Churchill op tot Frans-Duitse verzoening als basis voor een verenigd Europa. Daarmee gaf hij zijn volledige steun aan het initiatief van Robert Schuman, die deze openbare vergadering voorzat.

Churchill geloofde in een verenigd Europa en wilde dat Groot-Brittannië daarin een leidende rol zou spelen. "Na de Tweede Wereldoorlog zwoer hij te bouwen aan een duurzame vrede," schrijft Felix Klos in een fascinerende studie. "Samen met een groep Britse denkers en politici ontwikkelde Churchill ideeën om de Europese eenheid tot stand te brengen. Zij zagen een federale, Verenigde Staten van Europa duidelijk als de enige manier om de vrede veilig te stellen." (Klos, 2013, p. 10) Volgens Churchill en de groep om hem heen moest het project voor eenheid daarom alle landen van Europa omvatten, op grond van hun gemeenschappelijke historische en geestelijke achtergrond. In 1946 schreef hij:

Ik voel me niet aangetrokken tot een Westers blok als eindoplossing. Het ideaal moet Europa zijn. Het Westerse blok als een onderdeel van de Verenigde Staten van Europa zou een belangrijke stap zijn, maar de zaak zou moeten worden gesteld op de breedste lijnen van een eenheid van Europa en het Christendom als geheel [...] Bovendien is er zonder Duitsland, hoe onderverdeeld of uitgedrukt ook, geen natiemacht in het Westen die het evenwicht met de Sovjetmacht zou kunnen bewaren. (Klos, 2013, p. 33)

### *De Raad van Europa*

In een openbare toespraak tot de studenten van de Universiteit van Zürich op 19 september 1946 riep Winston Churchill officieel op tot de vorming van een 'Verenigde Staten van Europa' op termijn, met als eerste stap de oprichting van een 'Raad van Europa'. Zijn initiatief werd door veel regeringsleiders verwelkomd, en dit leidde tot de oprichting van de Raad van Europa, bij het Verdrag van Londen, ondertekend op 5 mei 1949. De zetel van de Raad was gevestigd in Straatsburg. Bijna alle landen van het continent werden lid, ook de toenmalige Sovjet-Unie en Turkije! Naast het bieden van een structuur voor dialoog was de essentiële rol van de Raad om de mensenrechten tot de basis van de internationale betrekkingen te maken. Daartoe stelde de Raad het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens op, dat in 1950 door alle leden werd ondertekend.

Tegelijkertijd, in april 1949, sloten de landen van West-Europa, de Verenigde Staten en Canada zich aaneeen in de Noord-Atlantische Trustorganisatie (NAVO). Dit was bedoeld als veiligheidsschild tegen het communistische Sovjetblok. Van hun kant voelden de communistische landen in Midden- en Oost-Europa zich bedreigd door het Westen. Daarom sloten zij zich aaneeen in het Warschaupact van 1955. Deze twee militaire allianties voerden een wapenwedloop met kernwapens die de hele mensheid meerdere malen konden uitroeien. De wederzijdse dreiging van de twee concurrerende machten kwam neer op een situatie waarin elk klein incident een kettingreactie op gang kon brengen die leidde tot een Derde Wereldoorlog. Deze 'Koude Oorlog', onder de dreiging van een echte oorlog, maakte de verwezenlijking van de Europese gedachte urgenter dan ooit.

Gedurende al die jaren is de Raad van Europa de enige structuur geweest waar vertegenwoordigers uit heel Europa, van beide zijden van het IJzeren Gordijn, elkaar konden ontmoeten, en dat zijn ze blijven doen! Herhaaldelijk heeft dit voorkomen dat spanningen escaleerden tot militaire acties.

### *De Schuman-verklaring en de EGKS*

We noemden al de gesprekken tussen hoge Duitse, Franse en Italiaanse politieke leiders, sinds het einde van de oorlog. Deze contacten vormden het begin van een proces van verzoening en samenwerking. Naarmate het wederzijds vertrouwen zich ontwikkelde, werd de tijd rijper voor een historisch initiatief dat de geschiedenis van Europa zou veranderen.

In april 1949 deed Robert Schuman, destijds minister van Buitenlandse Zaken, een beslissende stap. Adenauer en zijn medechristendemocraten hadden voorgesteld de zones van Duitsland die bezet waren door Frankrijk, Groot-Brittannië en de VS, te verenigen. (De vierde zone in het oosten was bezet door de Sovjet-Unie.) In hun voorstel zou deze zogenaamde 'Westerse Trizone' een zekere mate van nationale soevereiniteit terugkrijgen. Voor de Duitsers

was het van vitaal belang dat Frankrijk hun plan zou aanvaarden, maar veel Franse politici waren eerder voorstander van een voortgezette bezetting. Zij wisten niet zeker of Duitsland in het nieuwe Europa weer een natie moest worden. Schuman dwong de Franse diplomatie het project van de Trizone te aanvaarden. Dit was de eerste stap naar de oprichting van de Duitse Federale Republiek, later datzelfde jaar.

Ondertussen werkte hij aan een plan dat in zijn gesprekken met Jean Monnet naar voren was gekomen. Deze laatste had het grootste deel van de oorlogsjaren in de Verenigde Staten doorgebracht. In 1945 werd hij benoemd op het Ministerie van Buitenlandse Zaken en werd hij een nauwe medewerker van Schuman. Als praktiserend katholiek had hij dezelfde spirituele en politieke overtuigingen als Schuman. Hij had ook dezelfde visie op een verenigd Europa. De twee begrepen elkaar dus en konden het goed met elkaar vinden, ondanks hun verschil in persoonlijkheid. Monnet was geen politicus maar een pragmaticus, iemand die dingen voor elkaar krijgt waar anderen over praten. Het ingenieuze plan was om de Franse en Duitse productie van kolen en staal onder één gemeenschappelijke Hoge Autoriteit te plaatsen. Dit betekende het opgeven van nationale soevereiniteit op een belangrijk gebied van de economie. Een van de redenen was dat dit zou voorkomen dat deze naties onafhankelijk van elkaar wapens zouden produceren – kolen en staal

zijn daarvoor essentieel. Deze supranationale organisatie zou openstaan voor deelname van West-Europese landen. Zij zou zodanig worden opgezet dat er gemeenschappelijke belangen tussen de Europese landen

zouden ontstaan die zouden leiden tot een geleidelijke politieke integratie, een voorwaarde voor de pacificatie van de onderlinge betrekkingen. Dit wordt gewoonlijk het Plan-Monnet genoemd. Gezien zijn pragmatische en zakelijke houding had hij zeker een inbreng in de formulering van het plan, maar in feite was Schuman het echte brein erachter.

In de overtuiging dat de tijd er rijp voor was, slaagde Schuman erin de voltallige minister-raad achter dit plan te krijgen, zodat hij het als plan van de Franse regering kon presenteren in een toespraak op 9 mei 1950, die de geschiedenis is ingegaan als de Schuman-verklaring. Zijn toespraak duurde slechts drie minuten, maar zou enorme gevolgen hebben. Hij nodigde de regeringen uit om het plan aan te nemen. Adenauer en De Gasperi reageerden vrijwel onmiddellijk met een positief antwoord, evenals de regeringen van Nederland, België en Luxemburg. Binnen een jaar, op 18 april 1951, ondertekenden deze zes landen het Verdrag van Parijs, waarmee de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) werd opgericht – Europa's eerste supranationale structuur.

Een belangrijk detail dat niet algemeen bekend is: vlak voor het begin van de delicate onderhandelingen die zouden leiden tot de goedkeuring van het Verdrag van Parijs, ontmoetten Adenauer, De Gasperi en Schuman elkaar in een benedictijnenklooster aan de oevers van de Rijn voor een spirituele retraite van bezinning en gebed. Dit illustreert goed hoe de grondleggers van Europa hun christelijk geloof centraal hadden gesteld in hun politieke handelen.

In 1985 besloten de regeringsleiders van de Europese Gemeenschap in Milaan dat de datum

Na de Tweede Wereldoorlog  
was er een sterk verlangen om  
een nieuwe orde te scheppen

van de Schuman-verklaring, 9 mei, als ‘Dag van Europa’ moest worden gevierd. En zo hebben we nu twee herdenkingen na elkaar, die ons eraan herinneren hoe nauw de twee historische gebeurtenissen met elkaar verbonden zijn. 8 mei markeert het einde van WO II, terwijl 9 mei het begin markeert, precies vijf jaar later, van de opbouw van een geïntegreerd Europa.

## 2. De constructie van Europa – een uniek systeem van gouvernantie

Schuman had in zijn verklaring een veel bredere visie voor ogen dan alleen de oprichting van een Hoge Autoriteit voor Kolen en Staal. Hij benadrukte dat dit slechts de eerste stap was op weg naar het einddoel van een verenigde federatie. De verklaring van Schuman wordt beschouwd als de oprichtingsakte van de huidige Europese Unie (EU). Het was inderdaad het begin van een proces van economische en politieke integratie, de zogenaamde opbouw van Europa.

De opbouw van Europa heeft geleid tot een uniek politiek systeem, namelijk een combinatie van intergouvernementele en supranationale instellingen. Op bepaalde gebieden blijven de lidstaten soeverein, op andere gebieden hebben zij ervoor gekozen de nationale soevereiniteit over te dragen aan een Europees besluitvormingsniveau. Elke staat kan zijn eigen beleid bepa-

len op gebieden als buitenlandse zaken, onderwijsstelsel, gezondheidszorg, religieuze instellingen, enz. Tegelijkertijd zijn alle lidstaten onderworpen aan de besluiten van de Europese Commissie als het gaat om open

## De naoorlogse verzoening was de sleutel tot het proces van Europese integratie

grenzen, gemeenschappelijke marktordeningen of financiële regelgeving, om er maar een paar te noemen. Maar zelfs dan zijn alle richtlijnen van ‘Brussel’ gebaseerd op de besluiten in onderlinge overeenstemming van de ministers van elke natie.

### *Leidende beginselen en hun christendemocratische oorsprong*

Achter dit systeem zitten verschillende leidende beginselen die de grondleggers hebben geïntegreerd in de opbouw van Europa. De belangrijkste achtergrond van deze beginselen is de hierboven genoemde christendemocratische politieke beweging in verschillende landen, welke op haar beurt putte uit de sociale leer van de rooms-katholieke kerk die we al noemden, en de sociale visie in protestantse kerken, met name het neocalvinisme waarvan Abraham Kuyper de belangrijkste inspirator was.<sup>2</sup>

Allereerst de *subsidiariteit*. Oorspronkelijk geformuleerd in de katholieke sociale leer, is het een hoeksteen geworden van de christendemocratische visie op de samenleving. Het beleid ervan wordt het best uitgevoerd op het meest lokale niveau, en als een kleinere structuur een functie kan vervullen, moet zij die vervullen in plaats van een grotere. Daarom moet de staat de civiele maatschappij niet overheersen, maar ruimte laten voor particuliere organisatie. Toe-

<sup>2</sup> Dit komt duidelijk naar voren uit de grondige studie van Brent Nelsen en James Guth, *Religion and the Struggle for European Union*, en de onderzoeken die zijn verzameld in: Jonathan Chaplin, Gary Wilton (ed.), *God and the EU*.



gepast op de Europese integratie: de supranationale instellingen mogen de nationale regeringen niet overheersen in zaken die beter aan hun bevoegdheid kunnen worden overgelaten.

*Subsidiariteit* strookt met een ander beginsel dat de grondleggers dierbaar was: *eenheid in verscheidenheid*. Dit is geïnspireerd op het model van eenheid in verscheidenheid van de kerk, het lichaam van Christus (*Efeziërs* 4). In de Middeleeuwen werd het toegepast op het *corpus christianum*, het lichaam van gechristianiseerde volken. De christendemocratie baseert zich op hetzelfde model als basis voor een vreedzame samenwerking van verschillende naties. Er bestaan enorme verschillen tussen de lidstaten, niet alleen in cultuur en taal, maar ook wat betreft gezondheidszorg, de plaats van religie in de samenleving, ethische normen, gezinswetgeving, enz. Deze diversiteit mag niet worden onderdrukt door een uniforme regeling. In de praktijk betekent dit ook dat meerderheden hun taal of cultuur niet mogen opdringen aan minderheden.

Een derde leidend beginsel is *solidariteit*. Rijke landen moeten middelen delen met arme landen, rijke regio's moeten verbonden worden met arme regio's. Dit kan het best gebeuren via gemeenschappelijke programma's. Zo was een van de doelstellingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid om de armste landarbeiders in Europa te helpen. Ook dit was een beginsel waarop de grondleggers stonden, omdat het de praktische toepassing is van het christelijke begrip 'elkaars lasten dragen' (*Galaten* 6:2). Een andere term hiervoor is 'wederkerigheid' – het bundelen van middelen om programma's te financieren ten gunste van hen die anders niet geholpen zouden worden.

Op 16 mei 1949 formuleerde Robert Schuman in Straatsburg een synthese van deze beginselen:

Wij voeren een groot experiment uit, de vervulling van dezelfde steeds terugkerende droom die de volkeren van Europa al tien eeuwen lang bezighoudt: de oprichting van een organisatie tussen hen die een einde maakt aan de oorlog en een eeuwige vrede waarborgt [...] De Europese geest betekent dat men zich ervan bewust is tot een culturele familie te behoren en bereid is deze gemeenschap te dienen in een geest van totale wederkerigheid, zonder verborgen motieven van hegemonie of egoïstische uitbuiting van anderen. In de 19e eeuw werden feodale ideeën bestreden en, met de opkomst van een nationale geest, lieten nationaliteiten zich gelden. Onze eeuw, die getuige is geweest van de catastrofes die voortvloeiden uit de onophoudelijke botsing van nationaliteiten en nationalismen, moet proberen en erin slagen de naties te verzoenen in een supranationale associatie. Dit zou de diversiteit en de aspiraties van elke natie beschermen en ze coördineren zoals de regio's worden gecoördineerd binnen de eenheid van de natie. (Price, 2003)<sup>3</sup>

De laatste jaren is de vaderlandsliefde in veel EU-lidstaten toegenomen en zijn er politieke partijen opgestaan die inspelen op een populistische tegenstelling tussen het (autochtone) volk

<sup>3</sup> De volledige tekst van deze toespraak is opgenomen in David Price, *Schuman Or Monnet? The Real Architect of Europe: A Selection of Speeches and Texts of Robert Schuman, 1886-1963*. Eveneens gepubliceerd op de website Independent Robert Schuman Research (dir. David Price), <https://www.schuman.info/Strasbourg549.htm>.



en de heersende elite, die ervan wordt beschuldigd de natie te hebben uitverkocht aan een Europese federale superstaat. In dit licht is het goed te herinneren aan wat Schuman schreef over Europa en de naties.

Ons idee is niet om staten samen te voegen tot een superstaat. Het supranationale zal steunen op nationale grondslagen. [...] De Europese politiek is zeker niet in strijd met het patriottisch ideaal. Het is niet bedoeld om de natie te ondermijnen of te absorberen, maar om haar een breder en hoger werkterrein te geven. De natie heeft niet alleen een roeping ten opzichte van haar eigen volk, maar ook ten opzichte van andere naties. Daarom kan een natie onmogelijk haar toevlucht nemen tot nationalisme. [...] De beste bescherming voor een natie ligt niet meer in een glorieus isolement, noch in haar eigen kracht, hoe machtig die ook is, maar in de solidariteit van naties die zich door dezelfde geest laten leiden en die aanvaarden samen te werken in het gemeenschappelijk belang van allen. Het nationale kan floreren binnen het supranationale. (Schuman, 2000, p. 16, 21-22, 26)

Deze beginselen werden gedeeld door de andere *founding fathers* en door allen die met hen samenwerkten bij de opbouw van Europa.

### 3. De christelijke motivatie van de grondleggers

Schuman, Adenauer, De Gasperi en Monnet worden vaak de grondleggers van de Europese integratie genoemd, samen met Winston Churchill, de initiatiefnemer van de Raad van Europa. Natuurlijk waren zij niet de enige sleutelpersonen in het proces, zij zijn eerder representatief voor vele anderen die ook een belangrijke rol hebben gespeeld. Zij behoren tot een generatie van politieke leiders die beslist antifascistisch en anticomunistisch waren, vastbesloten

om de gevaren van het nationalisme te overwinnen, en zich in te zetten voor de democratie. De meesten van hen handelden vanuit christelijke overtuigingen, en velen behoorden tot christendemocratische politieke partijen of bewegingen.

Het zou een simplificatie zijn om te zeggen dat de op-

De grondleggers van Europa stelden de waarden van hun christelijk geloof centraal in hun politieke handelen

bouw van Europa een christelijk, d.w.z. christendemocratisch project was. Politici van andere overtuigingen bundelden hun krachten om te werken aan verzoening, samenwerking en eenheid: conservatieven, liberalen en sociaaldemocraten – van wie sommigen belijdend protestant of katholiek waren – en communisten. Zij vermeden religieuze taal en velen van hen verwezen liever naar de beginselen van de Verlichting of naar humanistische idealen als hun motivatie. Zo steunde Paul-Henri Spaak (1899-1972), een van de meest prominente naoorlogse sociaaldemocratische leiders van België, de Europese integratie “omdat dit de enige manier is om de beginselen van vrijheid, democratie en menselijke waardigheid, die de grondslag

vormen van onze levenswijze, te handhaven en uit te stralen” (Spaak, 1967, p. 11).

Tijdens de eerste naoorlogse decennia was er een brede consensus onder de belangrijkste politieke stromingen dat dit de beste weg vooruit was voor de volkeren van Europa. Desalniettemin blijft het een opmerkelijk en onmiskenbaar feit dat christelijke politici een sleutelrol hebben gespeeld bij het leggen van de fundamenteën van dit proces. Recente studies over de opbouw van Europa brengen aan het licht dat er sprake was van een combinatie van politieke belangen en religieuze, d.w.z. christelijke overtuigingen.<sup>4</sup> Historicus Urs Altermatt had dat al eerder aangegeven, toen hij schreef:

De eerste instellingen van de West-Europese integratie in de jaren vijftig het werk waren van christendemocraten, die de verzoening tussen Frankrijk en Duitsland tot doel hadden [...] op basis van christendemocratische grondslagen. (Altermatt, 2008, p.78)

Terugkijkend op hun inzet voor vrede en samenwerking, en op de initiatieven die zij namen, zouden wij zeggen dat dit een inspirerend hedendaags voorbeeld is van het beïnvloeden van de samenleving met de beginselen van Gods Koninkrijk, zoals het zaaien van kleine mosterdzaadjes die de potentie hebben om grote bomen te worden, zoals zuurdesem dat door het hele deeg werkt (*Matteüs 13:33 en Lucas 13:20-21*).

*Het onderwerp van dit artikel is veel uitvoeriger behandeld in hoofdstuk 11 en 12 van mijn boek Christian Faith and the Making of Europe, Yesterday and Today, Neurenberg, VTR, revised edition, 2021*

**Prof. dr. E. (Evert) van de Poll** is hoogleraar godsdienstwetenschappen en missiologie aan de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven en gasthoogleraar missiologie aan de *Faculté libre de théologie évangélique* in Vaux-sur-Seine (nabij Parijs). E.evert.vandepoll@etf.edu

---

<sup>4</sup> Zie met name de grondige studie van Brent Nelsen en James L. GUTH, *Religion and the Struggle for European Union*.

## Literatuur

- Altermatt, U., Delgado, M. & Vergauwen, G.** (hrsg.) (2008). *Europa: Ein christliches Projekt? Beiträge zum Verhältnis von Religion und europäischer Identität*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Chaplin, J. & Wilton, G.** (ed.) (2016). *God and the EU: Faith in the European Project*. Londen: Routledge.
- De Gaulmyn, I.** (2011, 20 maart). Des inspireurs chrétiens du traité de Rome. *La Croix*.
- Dinan, D.** (2004). *Europe Recast: A History of the European Union*. Londen: Palgrave Macmillan.
- Fountain, J.** (2010). *Deeply Rooted: The Forgotten Legacy of Robert Schuman*. Amsterdam: Schuman Centre for European Studies.
- Klos, F.** (2016). *Churchill on Europe: The Untold Story of Churchill's European Project*. Londen: Tauris.
- Lentini, G.** (2006) *Aux racines chrétiennes de l'Union européenne. Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi*. Parijs: Béatitudes.
- Luitwieler, S.** (2013). *In verscheidenheid verenigd: een positief-kritische visie op de Europese Unie*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- Nelsen, B. F. & Guth, J. L.** (2015). *Religion and the Struggle for European Union: Confessional Culture and the Limits of Integration*. Religion and Politics series. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Price, D. H.** (2003). *Schuman Or Monnet? The Real Architect of Europe: A Selection of Speeches and Texts of Robert Schuman, 1886-1963*. Bron Communications.
- Schuman, R.** (2000) [1946]. *Pour l'Europe* (3<sup>e</sup> uitgave). Genève: Nagel.
- Spaak, P-H.** (1967). *Face to Face with Europe*. Londen: Conservative Political Centre.
- Van de Poll, E.** (2021). *Christian Faith and the Making of Europe, Yesterday and Today* (herziene druk). Neurenberg: VTR.